

UITGAVE VAN DE KONINKLIJKE VERENIGING
VAN ARCHIVARISSEN IN NEDERLAND

a

archievenblad

SINDS 1892 | JAARGANG 125

Wat moet een archivaris weten?

Het nut van een
kwaliteitsregister

Van keurslijf naar
bewegingsvrijheid

Records in Contexts

Grip op informatie

Samen krijgen we de overheid
onder controle

APRIL 2021 | NUMMER 2

6

Kwaliteitsregister voor archiefprofessionals

Digitalisering, veranderende gebruikersgroepen en vervagende grenzen tussen archieven en archiefvormers: de dagelijkse archiefpraktijk is volop in ontwikkeling. Wat moet de moderne archiefprofessional kennen en kunnen? En hoe leg je dat vast? Een kwaliteitsregister biedt uitkomst.

Archiveren van digitale innovatie

XS4ALL was een pionier op het Nederlandse internet. Toen aan de zelfstandigheid van XS4ALL een einde kwam, heeft de Koninklijke Bibliotheek een reddingsactie op touw gezet. De homepages met de meeste erfgoedwaarde worden nu bewaard in een speciale webcollectie.

18

30

'De overheid heeft nog een lange weg te gaan'

Van de toeslagenaffaire tot het gebrek aan aandacht voor IT bij politici: de informatiehuishouding van de overheid piept en kraakt. Hoe krijgen we dat weer op orde? Daarover sprak het *Archiefblad* met Eli Geoffroy, een gedreven IT'er verbonden aan D66.

42

BURGERLIJKE STAND

'We zijn aangesteld om na te denken over de lange termijn'

In gesprek met Janna Leguijt

En verder in dit nummer

- 04 Van de redactie
- 05 De archiefervaring
- 09 Column
- 10 Wat een archivaris zou moeten weten van jurisprudentie
- 12 De ondergang van archiefinstellingen
- 16 Records in Contexts
- 21 Duurzame toegankelijkheid aan de bron
- 24 Schimmels en insecten bestrijden (deel 2)
- 27 Grip op informatie
- 32 Openbaarheid in de praktijk
- 35 Brievenreeks
- 36 Eigenaarschap versus zorgdragerschap (deel 2)
- 39 Column
- 40 Uitgelezen

Archiveren van digitale innovatie

Webcollectie XS4ALL bij KB-Nationale Bibliotheek deel 1

XS4ALL is een van de belangrijkste webarchiefbronnen voor de geschiedenis van innovatie op het Nederlandse internet.¹ Het was de eerste internetprovider van Nederland waar particulieren klant konden worden. Toen KPN op 10 januari 2019 aankondigde de zelfstandigheid van XS4ALL binnen het concern te beëindigen, heeft de Koninklijke Bibliotheek een reddingsactie op touw gezet om de homepages met de meeste erfgoedwaarde te bewaren in een speciale webcollectie.²

XS4ALL heeft een rijke geschiedenis die nog niet uitputtend is beschreven.³ Vanaf 1 mei 1993 konden mensen zich opgeven voor een internetaansluiting en een homepage publiceren op het web. Veel Nederlandse internetpioniers hebben hier hun eerste digitale sporen achtergelaten. Omdat deze provider nooit van naam is veranderd en veel klanten van het eerste uur dit bedrijf trouw zijn gebleven, is een uniek aantal XS4ALL-homepages uit het verre verleden nog steeds online. Ondanks dit historische belang heeft er tot nu toe nog nooit een inventarisatie plaatsgevonden van de homepages of zijn deze systematisch gearchiveerd. Hoe is die erfgoedwaarde te bepalen? In twee opeenvolgende artikelen zal ik proberen inzicht te verschaffen in de werkwijze van het webarchiveringsteam en de vraag hoe de erfgoedwaarde van websites te bepalen is. In dit eerste artikel ga ik in op webarchivering in het algemeen, en in het volgende nummer zal ik ingaan op het archiveren van de XS4ALL homepages.

Kees Teszelszky.

Unieke selectie

De KB-webcollectie (het webarchief van KB - Nationale Bibliotheek van Nederland) behoort als een van de digitale collecties tot het digitaal geboren deel van de nationale Collectie Nederland. Het bevat een selectie van Nederlandse websites van het Nederlandse nationale webdomein die periodiek worden gearchiveerd.⁴ De KB-webcollectie bevat een unieke selectie van digitaal geboren bronmateriaal en data over de Nederlandse digitale cultuur die nergens anders ter wereld in deze vorm wordt verzameld, beschreven, bewaard en kan worden geraadpleegd. Bovendien is dit materiaal binnen afzienbare tijd niet meer op het live web te vinden, maar alleen nog in de digitale collectie van de KB aanwezig en bij de KB te bestuderen. Het streven is om representatieve websites uit Nederland of over Nederland te selecteren, waarbij de primaire focus gericht is op websites die betrekking hebben op Nederlandse taal, cultuur, politiek, geschiedenis en samenleving en de informatiestroom van de Nederlandse overheid.

Authenticiteit

Een van de meest problematische zaken rondom het gebruik van digitaal geboren archiefbronnen is het vaststellen van de authenticiteit van de data. Dit is de reden dat naast het duurzaam bewaren van de data, de KB zo veel mogelijk technische, historische en inhoudelijke achtergrondinformatie probeert vast te leggen. Hiermee wordt helderheid geboden over de historische, beleidsmatige, technische en juridische context van de collectie, hoe de webcollectie is opgebouwd en wat de gebruiksmogelijkheden zijn van deze collectie, nu en in de toekomst. Ook wordt zo duidelijk wat niet is bewaard en waarom. Daarnaast wordt uiteengezet hoe de primaire gebruikers (wetenschappers of andere geïnteresseerden) optimaal gebruik kunnen maken van de webcollectie. Al deze informatie wordt vastgelegd in een collectiebeschrijving. Met deze vorm van contextinformatievoorziening over de digitaal geboren collectie loopt de KB voorop in de wereld.

Zuivelhandel

Het is veel eenvoudiger het digitale verleden te vergeten dan dit duurzaam voor de toekomst te bewaren. Het proces van webarchivering bij veel instellingen lijkt veel op de zuivelhandel in de novelle *Kaas* van Willem Elsschot. Webarchivering is een zaak van goede voorbereiding en lange adem, maar ook is er de noodzaak om uiteindelijk daadwerkelijk wat te doen en niet alleen goede sier te maken met intenties. Daarnaast is het voor webarchivarissen niet makkelijk dit ergoed van de toekomst vast te leggen, want de techniek ontwikkelt zich razendsnel en het aantal sites groeit explosief. Vrij naar Willem Elsschot staan tussen de wens tot webarchivering en het daadwerkelijk bewaren zowel wetten als praktische bezwaren in de weg. De selectie van websites door de KB voor de webcollectie is de afgelopen jaren afhankelijk geweest van wat op het moment van archivering juridisch, organisatorisch en technisch mogelijk was.⁵ De geschiedenis van webarchivering bepaalt in veel gevallen de inhoud van het webarchief en moet daarom worden vastgelegd.

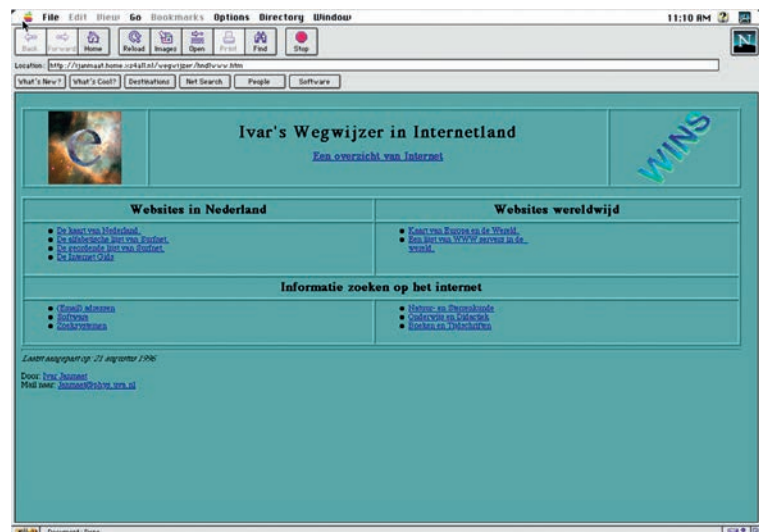
Wettelijk depot

Het grootste obstakel voor de start van webarchivering bij de KB was het ontbreken van een wettelijk depot in Nederland dat het mogelijk maakt om digitaal geboren materiaal legaal te bewaren. Ons land is het enige in de wereld dat het moet stellen zonder depotwetgeving voor de nationale bibliotheek.⁶ Vanwege het ontbreken van Nederlandse depotwetgeving moet voor elke afzonderlijke website de eigenaar op de hoogte worden gebracht van het voornemen van de KB om deze te archiveren (opt-outprocedure). Hierbij stuurt de KB een bericht aan de website-eigenaar om die van het voornemen tot archivering op de hoogte te brengen.⁷ De eigenaar heeft een maand de tijd om de archivering te weigeren. Ondertussen kan een site uiteraard offline gaan.

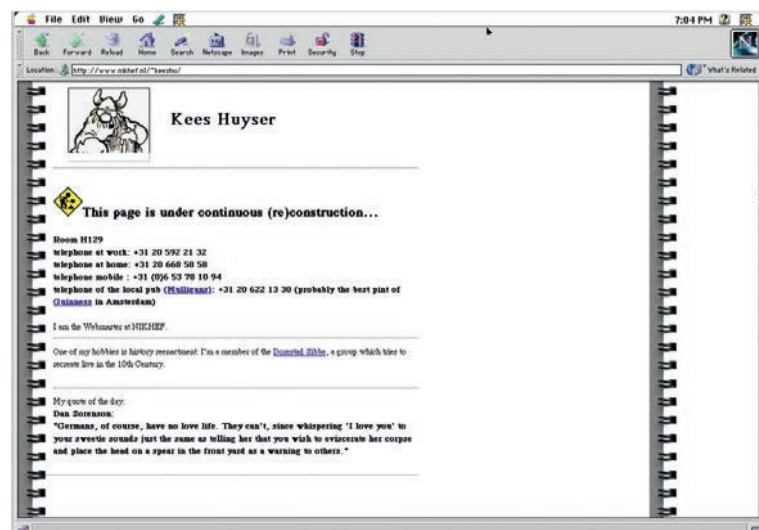
Vanwege de noodzakelijke opt-outprocedure en de tijdrovende handmatige selectie en individuele archivering zal niet elke homepage kunnen worden opgespoord of gearciveerd. Daarom is een zo goed mogelijke verkenning van het web en een zorgvuldige waardstelling en selectie van belang. Daarnaast wordt alle informatie bewaard die tijdens deze procedure wordt verzameld: ook over sites die niet geselecteerd of gearciveerd worden. Deze informatie is zo helder mogelijk vastgelegd in deze collectiebeschrijving. Omdat alleen maar een selectie van deze sites kan worden bewaard en de verkenning nooit meer kan worden gereproduceerd omdat de bronnen in rap tempo offline gaan, is het bieden van context bij de webcollectie net zo belangrijk als het beschikbaar stellen van de inhoud van de gearciveerde sites.

Retrocollectioneren

Vanwege het ontbreken van een wettelijke basis is de KB pas in 2007 begonnen met het verzamelen en archiveren van een beperkte selectie van websites. Al in 2000 heeft de KB geëxperimenteerd met een *domain crawl* van het hele Nederlandse web, maar de daarbij verzamelde data zijn mede om juridische redenen niet bewaard gebleven.⁸ Hierdoor heeft

Homepage Ivar's Wegwijzer in Internetland, geëmuleerd met de Netscape Navigator 3.0 browser.

Een van de oudste homepages van Nederland van Kees Huyser, webmaster van Nikhef, geëmuleerd met de Netscape Navigator 3.0 browser.

de KB gaten in de webcollectie uit de beginperiode van het Nederlandse web tussen 1992 en 2007. Deze hiaten worden door middel van retrocollectionering opgevuld. De bouw van de speciale webcollectie XS4ALL-homepages is het rechtstreekse gevolg van dit streven.⁹

Webarchivering in Nederland is daarnaast niet vastgelegd in wettelijke kaders. De KB heeft een contentstrategie waarin de uitgangspunten van selectie van digitaal geboren webpublicaties worden vastgelegd. Deze uitgangspunten hebben geen grond in de wet, maar vloeien voort uit de missie, visie en geschiedenis van de organisatie.¹⁰ De KB draagt met webarchivering zorg voor het digitaal geschreven woord online, met name voor de Nederlandse publicaties op het

- » web, en stelt iedereen in staat om te lezen, te leren en onderzoek te doen naar wat is gearchiveerd. Het *Beleidsplan KB 2019-2022* vormt de beleidscontext van webarchivering bij de KB.¹¹ Samen met partners uit de erfgoedwereld draagt de KB bij aan de publieke toegang tot informatie van het web, het bevorderen van wetenschap naar digitaal geboren bronnen, het vergroten van de geleterdheid en het bewaren en beschikbaar stellen van digitaal geboren erfgoed. De leidende principes van het beleidsplan als maatschappelijke waarde centraal plaatsen, inzetten op digitaal en denken in netwerken komt ook tot uiting in het selectiebeleid en de wijze waarop webarchivering plaatsvindt in samenwerking met het nationale en internationale netwerk.

Waarderingscriteria

De opbouw van een speciale webcollectie bij de KB wordt vrijwel altijd voorafgegaan door een verkennend onderzoek en een inventarisatie van wat er ooit was en nu nog aanwezig is op het web. Door het uitvoeren van handmatig of geautomatiseerd onderzoek worden de digitale objecten en domeinen op het web verkend en structuren afgebakend, voorafgaand aan de daadwerkelijke waardestelling. Deze inventarisatie is voor een deel bureauonderzoek, omdat hierbij ook fysieke bronnen als boeken, tijdschriften en mensen betrokken worden. Uit het verkennend onderzoek bleek dat er nog zeker 20.000 XS4ALL-homepages online op het web waren.

Omdat deze homepages om de hierboven geschetste juridische redenen niet in bulk konden worden gearchiveerd, is een methode van waardestelling bedacht door het webarchiveringsteam. Door deze methode kon een oordeel worden geveld over de actuele cultuurhistorische waarde van een site met behulp van een methodiek gebaseerd op de uitkomsten van het onderzoek en de gehanteerde waarderingscriteria. Deze criteria zijn deels ontleend aan de integrale cultuurhistorische waardestelling van het materiële erfgoed en aangepast aan de wetenschappelijke opvattingen en collectietechnische inzichten uit het digitaal geboren erfgoedveld.¹² Bij de waardering van digitaal geboren bronnen werd uitgegaan van vijf hoofdcriteria die nader zijn uitgewerkt in de collectiebeschrijving:

1. **historische waarde** (ouderdom);
2. **beleving** (schoonheid en herinneringswaarde);
3. **fysieke kwaliteit** (gaafheid, authenticiteit);
4. **inhoudelijke kwaliteit** (zeldzaamheid, informatiewaarde, ensemblewaarde en representativiteit);
5. **archiveerbaarheid** (is het technisch of juridisch mogelijk een site te bewaren).

Besluit

De meeste mensen hebben een beeld van webarchivering dat wordt bepaald door zoemende machines en grote hoeveelheden data die alleen met speciale software te lezen valt. Vaak wordt vergeten dat de mens net zo hard nodig is bij het verkennen en bewaren van digitaal geboren bronnen als de machine. Zeker bij de beoordeling van de erfgoedwaarde van een digitale bron is de rol van de deskundige onmisbaar. Voor het materiële erfgoed bestaan criteria en een

methodiek om tot een waardestelling te komen, maar die zijn er nog niet voor digitaal geboren erfgoed. Het is daarom hoog tijd dat er een cultuurhistorische waardestelling en methodiek voor de webarcheologie wordt ontwikkeld. In het volgende *Archievenblad* zal ik ingaan op de waarde van XS4ALL-homepages voor het vroege Nederlandse web en hoe de websites door retrocollectie aan de collectie van de KB zijn toegevoegd. |

NOTEN

- 1 Met dank aan Peter de Bode voor de hulp bij het schrijven van dit artikel.
- 2 <https://www.kb.nl/nieuws/2019/bedreigd-born-digital-erfgoed-bij-provider-xs4all> (Geraadpleegd op 24 februari 2021)
- 3 Marleen Stikker, *Het internet is stuk: Maar we kunnen het repareren*. De Geus, Amsterdam, 2019.
- 4 Lucinda Jones, *Contentstrategie 2019-2022*. Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, 2019.
- 5 Barbara Sierman en Kees Teszelszky. "How Can We Improve Our Web Collection? An Evaluation of Webarchiving at the KB National Library of the Netherlands (2007-2017)." *Alexandria* 27, no. 2 (Augustus 2017): 94-107. <https://doi.org/10.1177/0955749017725930>.
- 6 Zo heeft Zwitserland depotwetgeving en webarchivering op kantonnaal niveau.
- 7 <https://www.kb.nl/organisatie/onderzoek-expertise/e-depot-duurzame-opslag/webarchivering/juridische-aspecten-bij-webarchivering> (Geraadpleegd op 24 februari 2021)
- 8 <https://www.kb.nl/en/blogs/digitale-geesteswetenschappen/2020-twintig-jaar-webarchivering-in-nederland> (Geraadpleegd op 24 februari 2021)
- 9 Eerder werden de resterende homepages van provider Euronet die nog online waren, in kaart gebracht en gearchiveerd. <https://lab.kb.nl/dataset/web-collection-internet-archaeology-euronet-internet-1994-2017> (Geraadpleegd op 24 februari 2021)
- 10 <https://www.kb.nl/organisatie/organisatie-en-beleid/missie-en-visie> (Geraadpleegd op 24 februari 2021)
- 11 Beleidsplan Koninklijke Bibliotheek 2019-2022: werken met woorden. https://www.kb.nl/sites/default/files/docs/kbnb_beleidsplan-nl.pdf (Geraadpleegd op 24 februari 2021)
- 12 Hans Bleumink, red., *Eenheid en verscheidenheid. Een zoektocht naar een integrale cultuurhistorische waardestelling van het materiële erfgoed*. Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, 2014. <https://www.cultureelerfgoed.nl/binaries/cultureelerfgoed/documenten/publicaties/2014/01/01/eenheid-en-verscheidenheid/eenheid-en-verscheidenheid-brochure.pdf> (Geraadpleegd op 24 februari 2021)